

Forfaderskult og opdragelse – om Meyer Fortes: *Oedipus and Job in West African Religion*

Staf Callewaert

Professor emeritus, Københavns universitet

Fra et studie af Tallensi-befolkningens religion til en teori om pædagogiske forhold

I forbindelse med mit studium af en nyanimistisk vækkelsesbevægelse i Guinea-Bissau læste jeg den engelske antropolog Meyer Fortes' berømte lille mesterværk: *Oedipus and Job in West African Religion* fra 1959. Mens jeg blev ført fra et studie af opdragelse og skole til et studie af afrikansk religion med det formål at kunne forstå pædagogiske problemer, så blev Fortes ført fra sit studie af Tallensi-befolkningens religion til en teori om pædagogiske forhold. Men lad os først ved hjælp af Fortes' afsluttende kapitel kort referere hvad det handler om.

Tallensi-befolkningen tror at menneskets liv allerede før fødslen er bestemt af skæbnen, enten en ond skæbne eller en god. Med begrebet den onde skæbne identificerer de det faktum at det uigenkaldeligt mislykkes for visse individer at opnå fuld social kapacitet. At det mislykkes for disse personer er et tegn på at noget er gået forkert i forholdet mellem barnet og dets opdragere, og det der er gået forkert, sættes i en referenceramme som udtrykker det symbolsk, dvs. tolker indhold og betydning. At noget så fundamentalt som den pædagogiske relation kan fejle, er en trussel mod de affektive bånd som er grundlæggende for det sociale liv. Denne trussel neutraliseres gennem ritualer som baserer sig på troen på at denne prænatale onde skæbne alligevel i sidste ende kan standses af forfædrene, bare de vil det. Hvis der er nogen det ikke lykkes for at blive et voksent menneske, på trods af at man har gjort hvad man kunne for at forfædrene skulle gribe ind, fremstår det klart at det er forfædrene som på en legitim måde har forkastet dette individ. Forfædrene, dvs den pædagogiske institution i symbolsk gestalt, den inkorporerede subjektivitet.

Troen på den onde (eller den gode) skæbne som en højere magt, balanceret af troen på forfædrenes magt over skæbnen, er den forestilling som tillader Tallensi-folket at sætte ord på det aspekt af fjendtlighed som karakteriserer opdrager og afkom. Den fjendtlighed bearbejdes på en måde som neutraliserer den trussel mod de affektive bånd mellem opdrager og afkom som ligger i den.

Publisert: 11.11.2020

Praxeologi – Et kritisk refleksivt blikk på sosiale praktikker ©2020 Staf Callewaert

DOI: <http://dx.doi.org/10.15845/praxeologi.v2i0.3164>

Tallensi-befolkningen tror også på at den gode skæbne er bestemt allerede før fødslen, og identificerer på denne måde den vellykkede personlige udvikling til fuld social modenhed. Denne tro gør det forståeligt og bekræfter det religiøst at forholdet mellem opdrager og afkom normalt lykkes. I så fald er det forfædrene som har bekræftet den gode skæbne.

Tanken er helt enkelt følgende: hver persons udvikling til social modenhed er udsat for visse tilfældige risici som de indblandede ikke har under kontrol. Men disse risici udgør en trussel mod de moralske og affektive bånd mellem opdrager og afkom i og med at de på en negativ måde aktualiserer en dybereliggende fjendtlighed som altid er forbundet med denne relation. De heldige fremstår da som dem der har held nok til at være blevet accepteret af de opdragende institutioner, symboliseret i forfaderskulten som er til for at opretholde relationer af gensidig tillid og opbakning. Det fjendtlige element i relationen bliver overvundet af at forfædrene anses for som regel at være velvillige. Deres rolle som paralleller til det familiale regimente er disciplinerende, ikke destruerende. Forfædrene lige så meget som "fædrene" udøver deres suverænitæt på en retfærdig måde, også når de straffer.

Følelser af angst og skyld hos de indblandede bliver i ritualerne kanaliserede i form af "forligelse" (placation) og bodsgang. Dette er muligt fordi forfædrene opfattes ikke alene som straffende ved forkert adfærd, med også som generelt retfærdige og velvillige.

Fortes betoner at man kan finde noget tilsvarende i de religiøse overbevisninger og ritualer hos mange andre befolkningsgrupper i Afrika og måske verden over. I alle tilfælde handler det om religiøse transpositioner af grundlæggende erfaringer med relationen forældre-barn i samfund som har en social organisering som bygger på slægtskab og herkomst. Denne transposition får som effekt at det fjendtlige element i denne relation unddrager sig den indre bearbejdning i individuelle tanker og følelser, for i stedet at blive placeret i et felt af kollektive forestillinger som refererer til en ydre virkelighed. På denne måde bliver det interne felt af opdragelse vævet ind i det eksterne felt af politiske relationer. Hvilket også gør at både forældrenes suverænitæt og den politiske suverænitæt bliver sakraliseret.

Ødipus-myten og fortællingen om Job i bibelen giver udtryk for samme tankegang, om end i en form som er mere gennemarbejdet inden for rammen af de store skriftkulturers metafysiske og etiske refleksion.

Her støder vi altså på noget som både Durkheim og Freud har forstået: Religionens ophav i en sammenhæng med en social organisering som bygger på slægtskab. Dette kan man studere gennem at studere et samfunds måde at socialisere nye medlemmer. Men vi kan også lære noget andet. Nemlig at troen på guddommelige forfædre (eller på gud) som retfærdige instanser og troen på den onde og den gode skæbne som uretfærdige instanser kun tilsyneladende er selvmodsigende. De fungerer i hvert fald hos Tallensi-befolkningen som komplementære aspekter med bearbejdelsen af erfaringerne med socialisationen. De forsoner de to alternative muligheder som ligger i hvert individs tilfældigt-risikable overgang fra brystbarn til voksen samfundsborger: Det kan ikke undgås at det mislykkes for nogen (It's a law of nature!?). Men dette forhold tolkes, får en moralsk værdi, og neutraliseres til fordel for samfundet og den enkelte. Det lykkes for de fleste og det indebærer at selv de må kunne gøre op med de tilfældige, uforudsigelige aspekter af denne succes. Alt dette sker når man lægger den enkeltes livshistorie i hænderne på velvillige og retfærdige forældre, ophøjet til guddommelige forfædre, som går imellem den enkeltes livshistorie og det tilfældige.

I sidste instans kan man måske sige at forestillinger om prædestination (den tanke at den enkeltes livshistorie er afgjort af en transcendent instans) udspringer såvel i den menneskelige organisme som i brystbarnets tidligste erfaringer som erfaringer af at være totalt afhængig. Denne organisme og disse erfaringer implicerer at der findes grundlæggende egoistiske tendenser hos barnet, at der findes en ubevidst modstand mod den normale forældre-barn-relation. Man kan sige at disse forhold

er intuitivt erkendt i mange kulturer, og at de trænger op til overfladen i netop religionen. Men når der findes en gude- eller forfaderskult i et samfund, så er dermed også sagt at forældreskabet har vundet, dvs. at samfundets moralske normer har vundet over barndommens farlige egoisme.

Så langt Fortes' egen sammenfatning af hans undersøgelse i slutningen af bogen. Når det gælder den sidste hypotese om konflikten mellem barnets primære egoisme og forældreskabet er han selv meget forsigtig og siger: måske. Det fik mig også til at tænke på de ganske få tekster hvor Lévi-Strauss vover sig langt ud over det hans strukturalistiske analyser af myter giver belæg for, og mener at myternes strukturer måske i sidste instans kan føres tilbage til medfødte strukturer i menneskets intellekt som skulle være organisk forankret. Man kan finde tanken inspirerende eller absurd. Uanset forekommer den at være en ganske kraftig extrapolation. Men man behøver ikke fæste sig alene ved den sidste hypotese for at tage de mere håndfaste dele af analysen alvorligt.

Mislykket opdragelse og dette som en nødvendighed - Tallensi versus vesterlandsk moderne paradigme

Det som måske er mest slående for os som systematisk vil reflektere over hvad opdragelse er, og kan og bør være, og dermed ikke bare regner med vores samfunds kultur, men også med andre samfund og kulturer, er to ting. For det første at når Fortes så at sige tænker på vegne af Tallensis og andre såkaldte naturfolk eller på vegne af antikken og Biblen, viger han ikke tilbage for at regne med at opdragelse kan være mislykket når det gælder at frembringe et voksent socialt individ, og faktisk gør det i et mindre antal tilfælde. Fortes viger heller ikke tilbage for at betragte dette som en nødvendighed, hvilket er noget andet end bare en mulighed eller et faktisk forhold (han taler jo om en naturlov). Og han mener at dette forhold optræder tilfældigt ("hazard").

Jeg understreger dette fordi vi på det punkt formodentlig kan notere en skarp kontrast til det vi kan kalde det fremherskende spontane vesterlandsk-moderne pædagogiske paradigme. Der går man ud fra at alle fysisk og psykisk raske børn, tilmed børn med store handicap, kan opdrages på en vellykket måde. Naturligvis regner vi med at det er muligt at dette kan mislykkes, og at det faktisk sker, men det strider mod paradigmet at sige at det er nødvendigt, og at det sker tilfældigt. Måske behøver man ikke sætte det på spidsen. Vi ville nok også henvise til fx et ulykkeligt sammenfald af omstændigheder som både er ukontrollerbare og uforudsigelige. Og det er muligt at Fortes ikke mener mere end det. Den pædagogiske sociologi og psykiatrien regner også på hver sin metodiske måde med en rest af uforklarlige faktorer, uanset om det kaldes tilfældighed eller hvad det kan være. Men så har man i det mindste at gøre med forklaringer af faktiske tilfælde, ikke med nødvendighed i strikt betydning. I øvrigt virker det som om Fortes (som vi her hele tiden tager som talsmand for de kulturer han analyserer) heller ikke direkte tænker på det vi i dag skulle kalde for biologisk eller social arv.

På en måde udelukkes dette måske ikke. I det mindste ikke eksplicit. Og det nævnes heller ikke eksplicit i de termer. Men det er klart at set fra den enkeltes handlemuligheder er både biologisk og social arv en "skæbne". Skønt Sartre har forsøgt at overbevise os om det modsatte. Men selv da har vi mulighed for at gøre enten det ene eller det andet ud af situationen. Og fra den enkeltes standpunkt er denne skæbne både nødvendig og tilfældig: som eksistentialisterne plejede at påpege: ingen har bedt om at blive født, og heller ikke om at blive født med netop den biologiske og sociale ballast.

På baggrund af disse kommentarer behøver man altså ikke nødvendigvis sætte tesen på spidsen, og heller sætte kontrasten til det moderne paradigme på spidsen. Men forskellen i betoningen er alligevel påfaldende.

Man skal også huske på at pointen med hele temaet jo ikke er at folk har forskellige biologiske og sociale vilkår fra begyndelsen. Dette er nemlig faktorer som er klart forståelige, og som ikke behøver ekstra forklaringer. Den del af den religiøse forklaring som udpeger en overnaturlig, prænatal skæbne, kommer netop på tale som ækvivalent til et uundgåeligt, men uforklarligt element af "uheld".

Man kunne måske sige at et eksempel på hvad der tænkes på, snarere skulle være det uforklarlige i at to søskende fra samme forældre og med samme opvækstvilkår kan gå så helt forskellige livsskæbnet i møde uden at nogen kan udpeges som ansvarlig for at det gik godt eller dårligt.

Implicerer relationen forældre-barn et aspekt af fjendtlighed?

Det andet element hvor jeg mener man kan nærmest tale om en kontrast i paradigme, er antagelsen af at relationen forældre-barn implicerer et aspekt af fjendtlighed som forudsætning for det kulturarbejde som forældreskab/opdragelse indebærer. Dette er i det mindste ikke det mest påfaldende træk ved det moderne paradigme.

Men også her skal vi måske være forsigtige. Den klassiske, præmoderne pædagogik har opfattet barnet som i det mindste uformet, fjendtligt eller tilmed ondt uanset om dette kom frem i et religiøst-moralsk eller et animalistisk perspektiv. På den anden side har Freud, eller for den sags skyld Foucault, ikke været fremmede over for et konstitutivt element af konflikt i denne relation. Kritikken af den nutidige progressistiske pædagogik, også når den påstår at være psykoanalytisk inspireret, har netop fremdraget denne fejlfortolkning af psykoanalysen og den generelle manglende evne til at medregne en sådan konstitutiv konflikt i progressistisk pædagogik.

Efter at have noteret disse to kontraster, som er så påfaldende, men som nok beror på en slags 'anakronistisk' læsning af Fortes som vi i første omgang ikke kan undgå, må vi umiddelbart fastslå en principiel reservation. Fortes er nemlig meget omhyggelig når han påpeger at hele analysen gælder samfund og kulturer som har slægtskab som sit grundlæggende organisationsprincip. Det betyder at vi har at gøre med præmoderne samfund og kulturer. Spørgsmålet om hvad dette tema egentlig betyder for moderne (postmoderne?) samfund og kulturer, må indtil videre forblive ubesvaret. I forlængelse af Fortes' ræsonnement ville det ligge lige for at sige: i samfund og kulturer hvor slægtskabet ikke længere er det centrale sociale organisationsprincip, får hverken forældrenes suverænitet og derfor heller ikke forfaderskulden kombineret med en religiøs skæbnetro den placering. Men så er det heller ikke rimeligt at tænke sig at socialisationsstrukturen vil forblive den samme.

Men selv da ville vi stå tilbage med spørgsmålet om hvordan konflikten mellem det egoistiske brystbarn og kulturens moralske normer for samliv gestalter sig, både i opdragelsen og i koblingen mellem opdragelsen og politikken. Sagt på en anden måde: Hvis det var sådan at opdragelsen i et antal tilfælde med nødvendighed mislykkedes, og hvis det var sådan at dette på en negativ måde aktualiserer en latent fjendtlighed i den pædagogiske relation, også i vores kultur og samfund, er der da også hos os forestillinger og ritualer som besvæger denne trussel til samfundets og den enkeltes fordel?

Et ganske vulgært førstehåndssvar på det spørgsmål kunne være at netop myten om lighed i chancen til at ved flid gøre sig fortjent til et lykkeligt liv under betingelser som hverken har at gøre med held eller uheld eller med andre baggrundsfaktorer, har overtaget denne rolle. Det typisk moderne i dette ville da være at det skæbnebestemte (hvilket det i virkeligheden stadig er) bliver transformeret til personligt ansvar og skyld, respektive lagt over på social undertrykkelse som principielt kan ophæves.

Et perspektiverende eksempel fra Martine Dumont

I en utroligt spændende artikel har Martine Dumont (1982) skildret en slags mellemstadiet mellem disse to opfattelser. Artiklen viser hvordan en ung mand som har forladt et traditionelt afrikansk miljø og er kommet til byen, ikke har nogen anden udvej end at skaffe sig en formel skoleuddannelse. Han er fundamentalt ambivalent i sin måde at gennemleve konflikten mellem en moderne opførsel (at lykkes pr flid) og en ny-traditionel opførsel (at lykkes pr fetichisme som en urban afart af naturreligion). Men eftersom uddannelsessystemet selv fungerer modsætningsfuldt, dvs officielt fungerer efter flid, men i virkeligheden fungerer efter andre faktorer, så tolker han sine erfaringer på den måde at det er på grund af fetichistiske riter at han lykkes i sine eksamener. Efter en del tid ændrer han derfor op med at forberede sig omhyggeligt, men forsikrer sig lige så omhyggeligt om fetichernes bistand.

Man kan sammenligne denne opførsel og denne opfattelse med visse påstande fra uddannelsessociologer som mener at tildelingen af chancer til uddannelse eller erhvervspositioner ved lodtrækning ville være mere 'retfærdig' end det nuværende rekrutterings- og eksamenssystem. Ser man bort fra placebo-effekten, kan man jo betragte fetichismen som svarende til lodtrækningen.

Af alt dette kunne man jo drage den konklusion at nutidens menneske i alle tilfælde er konfronteret med både retfærdighed og tilfælde, og at ritualiseringen omfatter både den meritokratiske myte og lodtrækningen som jo på det seneste har fået anvendelse i sammenhængen.

"Prenatal evil destiny"

Med begrebet "den allerede før fødslen betemte onde skæbne" (prenatal evil destiny) identificerer Tallensi-befolkningen det faktum at det sker at nogen uigenkaldeligt mislykkes i sin udvikling til fuld social kapacitet, siger Fortes (p. 76). Vi ville måske snarere sige at de med henvisning til eksistensen af denne onde skæbne forklarer tilstedeværelsen af den slags fiaskoer. Men så har vi allerede taget stilling i et spørgsmål som vi indtil videre kan lade være ubesvaret: om det som Tallensi-befolkningen har erfaret, er skæbnen eller fiaskoen. Vi kan indtil videre i det mindste sige at det vi kalder for en mislykket personlig udvikling til fuld social kapacitet, kalder de for den allerede før fødslen bestemte onde skæbne. Den virkelighed det handler om, ville være den samme, men måden at erfare, opfatte og benævne ville være forskellig afhængig af to forskellige referensrammer. Sagen kompliceres dog af at det handler om en menneskelig virkelighed, dvs i en vis mening er selve den virkelighed det handler om, i sig selv allerede i en vis grad en tolkning og en erfaring. Ganske vist ville den objektiverende moderne sociologi på den ene side og denne Tallensi-forklaring på den anden side netop kunne opfattes som forskellige måder at give udtryk for at fiaskoen eller skæbnen er størrelser som ikke skabes af vedkommende, men snarere overfalder ham/hende. Men det forhindrer jo ikke at disse størrelser kun optræder som opfattede, tolkede. Om sten og træer kan vi også sige at de kun findes (for os) i den udstrækning at vi identificerer dem. Men det som identificeres her, er ikke sten eller træer, men et livsforløb som vedkommende og hans omgivelser er med til at gennemleve, gestalte eller i værste fald underkaste sig, hvilket gør at de ikke behøver blive betragtet som rene tilskuere til deres eget liv, men snarere kan ses som vidner om sig selv. Fastholder man ideen om at det så handler om to forskellige måder at erfare og tolke det samme, så har man implicit antaget at der findes så at sige en tredje indgang til det som tillader mig netop at betragte de to foregående som forskellige tolkninger af samme virkelighed. Spørgsmålet er så hvad den skulle være, Fortes undgår dette ved at - ud over at han i dette skrift overhovedet ikke går ind på meta-problemer - i det mindste implicit ligestiller vores vesterlandske måde at tolke (fiasko) med det der er et faktum. Og i så fald fremstår den anden tolkning jo som netop en tolkning som ikke rigtigt holder sig til det som er et faktum, men som, inden for sin referensramme, er fuldt plausibel.

Vi har tidligere sagt at samfund som har slægtskab som centralt organisationsprincip, er præmoderne. Dette lader til at implicere at moderne eller nutidige samfund ikke har slægtskab som et centralt organisationsprincip. Dette behøver dog ikke indebære at slægtskab som

organisationsprincip, om ikke retsligt, så i det mindste faktisk spiller en rolle. Vore samfunds officielle doktrin om hvordan chancerne til livets goder (fx uddannelse) skal fordeles, går ud på at alle skal have eller har en lige stor chance for ved flid at fortjene det bedste. Det enkelte individ i sit af loven regulerede forhold til civilsamfundet og til staten udgør organisationsformen, og lighed for loven udgør princippet. Men sådan fungerer dette jo ikke i virkeligheden og afvigelsen anses for legitim. Alle ved at i meget stor udstrækning går positioner inden for uddannelsessystemet, erhvervssystemet osv i social arv. Dette afhænger ikke af slægtskabsmekanismen som sådan, men af kombinationen af lighed for loven med retten til privat ejendom, akkumulation og kontrol med erhvervede goder på alle områder i livet. Man kunne sige det sådan: social arv som sekundært organisationsprincip ligner, men er klart forskellig fra slægtskab som primært organisationsprincip.

Et detaljeret greb om Fortes' materiale og analyse

Lad os nu forsøge at få et lidt mere detaljeret greb om det materiale og den analyse som Fortes lægger frem.

I det næstsidste (niende) kapitel er hans udgangspunkt dette: Tallensi tror på forfædrene som guddommelige instanser, ikke fordi de tror på sjælens udødelighed eller er bange for de døde (de har ikke den slags trosforestillinger), men fordi deres sociale struktur kræver det.

Det ville være interessant nærmere at specificere et sådant udsagn. Samfundet er jo ikke en person som stiller krav. Naturligvis kan man tænke sig at repræsentanter for samfundet stiller sådanne krav, men det er ikke det der menes. Meningen er vel, på funktionalistisk vis at sige: for at dette samfund skal kunne overleve, er det nødvendigt at dets medlemmer har en sådan tro, uden at de for den sags skyld behøver at være bevidste om denne sammenhæng. Men det forbliver uklart hvilken mekanisme som binder overlevelsen og troen sammen. Eller også mener man udsagnet intentionalistisk: samfundets medlemmer er klar over (skønt det ikke behøver være eksplicit, eller eksplicit hos alle, så de kunne gøre rede for det) at de sociale forhold de gennemlever og er indstillet på at bevare indtil videre, implicerer denne tro som et selvfølgelig udtryk for det de gennemlever: I så fald er den sammenbindende mekanisme en i det mindste implicit bevidst logisk implikation, eller det der opfattes som sådan.

Dvs at Tallensi har et system af rituelle forestillinger og praktikker gennem hvilke de på en reguleret måde opretholder betydningen af deres forfædre for de nulevendes eksistens. Også den relation har sin egen sanktion i troen på de afdøde forældres ånder og kulten af dem. Det som er helt afgørende for dette system, er at det enkelte individ ikke har noget som helst valg af et alternativ foran sig: alle hans rettigheder og alle hans pligter, hele hans placering er afgjort for resten af livet af selve fødslen, skønt ikke i biologisk mening, men som et kulturelt regelsystem som er samfundets eksistensvilkår: den enkelte er helt underordnet.

Derfor er også den enkelte som på en eller anden måde er ude af stand til at opfylde sin plads på en for samfundet helt afgørende måde, en anomali. Det er derfra behovet stammer for på en rituel måde at sikre sammenfaldet af de strukturelle placeringer og normeringer med dels de tilfældige, dels de subjektive elementer af den enkeltes livshistorie: et begreb som lod, held, bestemmelse, at være udvalgt, bliver centrale begreber hvor individets strukturelle krav og tilfældige/subjektive dispositioner skærer hinanden. Den enkeltes livshistorie om hvordan han personlig udfylder den plads han er placeret i. Skulle man fremstille dette grafisk på en plan overflade, får man to akser: en for bevægelsen gennem den sociale struktur, en for bevægelsen gennem personlighedsudviklingen med fødslen af givne forældre som nulpunkt.

Det er nemlig sådan at Tallensi regner med at der findes kræfter som påvirker individernes udvikling, og som den samfundsmæssige regulering ikke har kontrol over: det er præcis det som kommer til udtryk indirekte og implicit i troen på skæbnen. I et moderne sprog kunne man

sammenfatte alle disse elementer i "medfødt disposition" som kan virke både på godt og ondt. Tegn på noget sådant er personens ufrivillige, men ukorrigerbare manglende evne til at udføre den opgave som er pålagt ham, inden for den normale sammenhæng. Det implicerer at han fra fødslen har 'forkastet' den sociale sammenhæng, men uden at 'ville' eller 'vide' det; han eller hun opdager det først selv ved at det afsløres af spådommen. I den procedure opdager samfundet og vedkommende selv at vedkommende bærer på uimodståelige antisociale ønsker. Vedkommende selv derimod vil opleve at det er samfundet som har forkastet ham, og som derigennem påtvinger ham hans antisociale adfærd fordi ingen af samfundets forholdsregler har kunnet hjælpe ham. Samfundet kommer ikke til at stille diagnosen "prænatal ond skæbne" førend man har anvendt alle midler for at få forældrene til at gribe ind, fordi de i princippet anses at kunne ændre på denne skæbne. Det vil sige: samfundet har i princippet muligheden for at lade ethvert individ vokse op til et socialt integreret individ. Når forældrene ikke ændrer på skæbnen, betyder det at noget er gået galt i opdragelsen som integrationsproces, som internaliseringsproces, uden at nogen har haft magt over det. Vedkommende befinder sig i samme situation som Ødipus i den græske myte: på trods af at hans forældre og han selv gør alt for ikke at komme i en situation hvor grundlæggende sociale regler kan overtrædes, så er det netop disse forholdsregler som gør at situationen opstår.

Tallensi-folket skulle aldrig sætte ind med sådanne forholdsregler. De er overbevist om at intet menneske selv kan undgå sin skæbne: det kan man eventuelt bare gennem at rituelt vende sig mod overnaturlige kræfter. Når det i visse tilfælde viser sig at disse ritualer viser at heller ikke overnaturlige kræfter kan ændre på skæbnen, fungerer ritualerne og spådommen som en bearbejdning af alle deltageres følelser gennem at både den lidende og hans slægt går fri for ansvar: ansvaret lægges på det overnaturlige.

Det samme ser man sat i værk når det gælder et barn som efterhånden viser sig at leve op til samfundets krav til det. Dette anses ikke for at være barnets eller forældrenes fortjeneste, isoleret betragtet. Det anses for at være et produkt af vedkommendes gode skæbne, bekræftet af den specielle omsorg som barnets skæbne-forfædre har for ham (samme type af skæbne-forfædre som man forsøger at få til at intervenere i tilfælde af formodet ond skæbne). Men dette er jo netop en religiøs transposition og sanktion af at forældrene, og især faderen, har både ret til og ansvar for opdragelsen, og har accepteret begge dele. Underkastelsen under forældrene er underkastelsen under forældrene og integration i samfundet. I moderne sprog betyder det at en vellykket socialisering til samfundets absolutte krav effektivt forhindrer destruktive afvigelser.

Sagt på en anden måde: Mislykkes dette for forældrene, så har barnets latente fjendtlighed over for forældrene taget overhånd og de gensidige bånd er bristet. Det vil sige: De var bristet allerede fra begyndelsen. Lykkes det derimod for forældrene, så har samfundet beholdt overtaget, dvs de har gjort deres pligt og de højere magter har været med dem: tillid og underkastelse har vundet over latent fjendtlighed.

Tallensis tro og den bibliske Job-myte

På det sidste punkt er Tallensis tro snarere beslægtet med den bibelske Job-myte som går ud på at der findes en udvej fra den onde skæbnes magt gennem underkastelse på et højere niveau.

I den bibelske Job-myte er Job efter sin egen opfattelse et godt menneske som derfor forventer at blive belønnet af en retfærdig gud med alle livets gode ting. I stedet bliver han udsat for idel katastrofer. Hans venner mener at det må betyde at han tager fejl om sig selv; i virkeligheden må han være en synder. Men Job holder fast på sit standpunkt. Til slut forklarer gud selv ham at han både har ret og tager fejl. Han har ret i at han er et godt menneske. Men når gud har sat ham på prøve, har han fejlet: han har misset en ting, nemlig den indsigt at man ikke drager gud for en domstol, men i forvejen regner med at gud har ret, også når han tilsyneladende tager fejl. Gud har aldrig ladet ham i stikken og det burde han have forstået. Han afkræves en holdning som ligner den som den suveræne

forældre-autoritet kræver af et barn (i det mindste hos Tallensi), at man bevarer sin tillid og underkastelse også når man udsættes for straf eller for en tilsyneladende uretfærdig behandling. For at vise ham at det er det det handler om, giver gud ham nu også alle livets gode ting tilbage. I Tallensi-sprog: både samfundet og individet kan vinde det gode liv gennem underkastelse, dvs forfædrene kan tilmed gribe ind mod en fra begyndelsen ond skæbne. Sker dette ikke, så er der heller ikke mere at gøre.

Der er grund til at understrege at det som her kommer til udtryk, er en opfattelse af forældreautoriteten over børnene, som formidling af samfundsautoriteten over den enkelte, som giver autoriteten et absolut overtag så snart den optræder inden for rammen af den fastlagte sociale orden som er af en højere dignitet. Dette skulle have sin legitime grund i det faktum at der heller ikke findes et godt liv for nogen uden for den ramme: slægtskab og forældreautoritet er selve grundprincippet for den sociale orden.

Dette ser man tydeligt når man kontrasterer det mod helt andre norm-systemer som voksede frem med størst tydelighed i kølvandet på befrielsesbevægelserne i Afrika. Skønt disse bevægelser ikke direkte prædikede oprør mod de traditionelle autoriteter, så levede deltagerne i striden et liv uden for de traditionelle vilkår. I hvert fald inden for selve krigens kontekst var det andre ting som afgjorde det gode liv. Det var derfor også naturligt at bevægelserne blev bærere af forestillinger om politisk og pædagogisk autoritet af en helt anden slags, og benyttede sig også på dette område af vesterlandske liberale og socialistiske ideologier for at formulere dem. Både det enkelte individs selvstændighed og ligeværd og solidariteten mellem ligeværdige erstatter underkastelsen under den sociale orden. Efter befrielsen har det gamle og det nye koeksisteret med forskellige betoning i byerne og på landet, hjemme og i skolen osv.

Men uanset hvad man mener om denne udvikling, er det vigtigt at understrege at den traditionelle pædagogiske autoritet er af en sådan karakter, og at den efter alt at dømme er legitim i et slægtskabssamfund, hvilket ikke betyder at der ikke kan forekomme misbrug, og at den står i direkte opposition til et moderne pædagogisk paradigme. Ser man ikke det, så vil man enten beskrive det pædagogiske slægtskabs-paradigme som en tidløs idyl, eksemplarisk også for nutiden, eller som en rent vilkårlig undertrykkelse som under alle omstændigheder bør afskaffes. Det mindste man kan gøre, er at se dette i sin sammenhæng: som en socialt reguleret undertrykkelse som svarer til et slægtskabssamfund.

Det som på den anden side skulle præciseres bedre, er hvad der er indholdet i Tallensis opfattelse af medfødte dispositioner som gør at opdragelsen mislykkes, betragtet som internalisering af social underkastelse, og hvad der menes med børnenes latente fjendtlighed mod forældrene. På begge punkter benytter Fortes sig jo af moderne formuleringer som virker værdifulde som korte indikationer for den moderne læser, men ikke helt så tydelige hvis man vil vide præcist hvad det handler om på Tallensi-præmisser.

Referencer

- Dumont, M. (1982). A propos d'une expérience fétichiste de l'échec scolaire à Brazzaville. *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 43, juin, s. 47-57.
- Fortes, M. (1959). *Oedipus and Job in West African religion*. Cambridge: Cambridge University Press.